

Telgrafın Osmanlı İmparatorluğu'nda Yayılması: Çanakkale Telgraf Hattı Örneği

Spreading of Telegraph in the Ottoman Empire: The Case of Çanakkale Telegraph Line

Özkan Keskin*
Ali Sönmez**

Özet

19. Yüzyılın en önemli teknolojik yeniliklerinden birisi olarak kabul edilen telgraf, merkezî hükümetlerin güçlendirilmeye çalışıldığı ve askeri ihtiyaçların belirleyici olduğu bir ortamda gelişti. Bu sebeple Osmanlı İmparatorluğu'nda da hızlı bir yayılma sürecine girdi. 1853-1856 Kırım Harbi sırasında askeri, siyasî ve stratejik hususlar göz önüne alınarak imparatorluk genelinde tesis edilmeye başlanan telgraf hatlarının, ilk kurulduğu yerlerden birisi de Çanakkale'dir. Stratejik açıdan önemli bir noktada bulunan Çanakkale telgrafın yayılması açısından iki ana eksen üzerinde gelişme göstermiştir. Karadan ve deniz altından çekilen kablolar vasıtasıyla bölgenin 1859 tarihinde İstanbul; 1865 tarihinde ise İzmir'le olan bağlantısı tamamlanmış ve büyük merkezlerle olan iletişimi sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale, Osmanlı, Telgraf, Morse, Haberleşme, Modernleşme

Abstract

Telegraph was one of the most pivotal technological innovations of the 19th century, as it transmitted information quickly over long distances. Not only did it accelerate the speed of business transactions but also strengthened the power of the central governments. It was also used for military purposes for obvious reasons. This new technology rapidly spread throughout the Ottoman Empire. Telegraph lines were quickly spread everywhere during the Crimean War (1853-1856). One of the first places that enjoyed the new technology was Çanakkale as it was located at the crossroads of major routes. Laid across the sea floor and overland, the telegraph lines connected the city to İstanbul in 1859 and to İzmir in 1865.

Keywords: Çanakkale, Dardanelles, Ottoman, Telegraph, Morse, Communication, Modernization

* Yrd.Doç.Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ozkankeskin@comu.edu.tr

** Yrd.Doç.Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, asonmez@comu.edu.tr

1- Telgrafın Osmanlı İmparatorluğu'na Girişi

Osmanlı İmparatorluğu'nun telgraf ile tanışması, askerlerin 1828–1829 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında İstanbul Boğazı'ndan iletişimin hızlı bir şekilde sağlanmasını istemeleri üzerine oldu. *Semaför* adı verilen ve pek de etkili olmadığı anlaşılan alet, o tarihte İstanbul'da yaşayan bir Batılı tarafından *bir tür telgraf* olarak tarif ediliyor ve boğazın iki yakası arasında iletişimi sağlayabiliyordu.¹

Bu tecrübeden yaklaşık on yıl sonra, telgrafın Osmanlı Devleti'nde tanıtılmasına yönelik bir başka deneme daha yapıldı. Elektrikli telgrafın mucidi Prof. Samuel Morse'un ortağı olan Chamberlain, yanında iki adamı ile birlikte 1839'da İstanbul'a gelerek, yeni aletleri, elinde galvanizli pıl olduğunu öğrendiği Cyrus Hamlin'in Bebek'teki çalışma odasında denedi. İstanbul'dan sonra Viyana, Prusya ve Rusya'ya gitmeyi planlayan Chamberlain², yapacakları gösteriler sayesinde önce Osmanlı Devleti'nden ardından da Avusturya'dan bir patent alabilmeyi ümit ediyordu. Ancak alette pek çok üretim hatası vardı. İşaretler bazen bulanık, bazen de hiç yoktu. Osmanlı yönetimine takdim edilmeden önce bazı iyileştirmelerin yapılmasının gerektiği anlaşıldığından Chamberlain, Viyana'ya giderek alet üzerinde çalışmaya karar verdi. Fakat Chamberlain ve yanındaki beş adamı, bindikleri buharlı vapurun Mayıs 1839'da Tuna'da alabora olması sonucu hayatlarını kaybettiler ve böylece telgrafın Osmanlı yönetimine tanıtılmasına yönelik bu girişimden sonuç alınamadı.³

İstanbul'da bir maden mektebi kurmak üzere geçici olarak görevlendirilen Amerikalı Prof. Lawrence Smith'in 1847'deki teşebbüsü ise daha başarılı oldu. Smith, aslında İstanbul ile ona komşu bir şehir arasında telgraf hattı kurmak istiyordu ve bu amaçla Amerika'dan telgraf aleti sipariş etti. Ardından da Hamlin'i, sultanın huzurunda yapılacak bir telgraf tecrübesinde yardım etmesi konusunda ikna etmeyi başardı. Aletler geldikten sonra Hamlin'in küçük seminer odasında üç gün pratik yapıldı.⁴ 9 Ağustos 1847'de⁵ Abdülmecid'in

¹ Roderic H. Davison, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Elektrikli Telgrafın Kurulması", *Osmanlı Türk Tarihi 1774-1923*, Çev: Mehmet Moralı, İstanbul 2004, s.193-194. Aynı makalenin bir başka çevirisi için bkz. Roderic H. Davison, "Osmanlı İmparatorluğu'na Elektrikli Telgrafın Girişi" Çev: Durdu Mehmet Burak, *OTAM*, S.14, Ankara 2003, s.347–386. Makalenin İngilizce asıl metni için bkz. "The Advent of the Electric Telegraph in the Ottoman Empire", *Essays in Ottoman and Turkish History, 1774-1923*, University of Texas Press, 1990, s. 133-165.

² Yakup Bektaş, "Displaying the American Genius: The Electromagnetic Telegraph in the Wider World" *The British Journal for the History of Science*, Vol. 34, No.2 , Jun., 2001, s.211.

³ Cyrus Hamlin, *Among The Turks*, New York 1878, s.185; Mustafa Kaçar, "Osmanlı Telgraf İşletmesi", *Çağın Yakalayan Osmanlı*, Yay. Haz. E.İhsanoğlu-M.Kaçar, İstanbul 1995, s.46; Roderic H. Davison, a.g.m., s.194.

⁴ Cyrus Hamlin, a.g.e., s.186.

⁵ Mustafa Kaçar, a.g.m., s.47.

huzurunda Beylerbeyi Sarayı'nın iki ayrı odasına kurulan makinelerden başarılı bir şekilde mesaj gönderildi. Ertesi gün Bâbiâli ileri gelenlerinin katılımıyla⁶ yapılan ikinci gösterinin ardından sultan İstanbul-Edirne arasında bir hat çekilmesini teklif etti.⁷ Yeni makineden oldukça memnun olan sultanın, Smith'e ne tür bir ödül verilebileceğini sorması üzerine, Smith ödülün mucit Morse'a gönderilmesinin daha uygun olacağını bildirdi.⁸ Bunun üzerine 1849 başlarında Osmanlı Sultanının isminin baş harflerinin etrafına 130 elmasın zarif şekilde yerleştirildiği bir madalya ile berat gönderildi.⁹ Abdülmecid tarafından taltif edildiğini gazetelerden ve arkadaşlarından öğrenen Morse, berat ve madalyayı bir yıllık gecikmeyle aldıktan sonra sultana cevabî bir teşekkür mektubu gönderdi.¹⁰ Morse, 1863'te Hamlin'e yazdığı mektupta ise Robert Kolej'e bir çift telgraf takımı göndermekten duyduğu memnuniyeti belirterek, Abdülmecid'i icadının değerini takdir eden ilk Avrupalı devlet adamı olarak övmekteydi.¹¹ Morse, Osmanlı Devleti'nden sonra 1856'da Fransa ve Danimarka, 1859'da İspanya, 1860 yılında Portekiz ve 1864 yılında ise İtalya tarafından verilen devlet nişanı ile taltif edildi.¹² Bu arada yeni icadın gördüğü ilginin ardından, aralarında Osmanlı Devleti ve bazı Avrupalı devletlerin elçilerinin katılımıyla 1858 yılında Paris'te yapılan toplantıda, Morse'a nakit para ödülü verilmesi kararlaştırıldı. Her devletin, elinde bulundurduğu telgraf makinesi sayısı nispetinde katılımı esas alındı. Ödül miktarı olarak tespit edilen 400.000 frankın ise dört yıla yayılan

⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) İrâde Dahiliye (İ. DH.) Nr. 7919 (10 Ağustos 1847); Nesimi Yazıcı, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Haberleşme Kurumu", *150. Yılında Tanzimat*, Yayına Hazırlayan: Hakkı Dursun Yıldız, TTK, Ankara 1992, s.179,180.

⁷ Cyrus Hamlin, a.g.e., s.192. Amerikan Elçiliği sekreteri John Porter Brown'ın tercümanlığında Beylerbeyi Sarayı'nda yapılan ilk gösteride gönderilen mesajlardan birini Sultan Abdülmecid seçti. Nesimi Yazıcı, "Türkiye'de İlk Telgrafı Abdülmecid Çekti", *Yıllarboyu Tarih*, S.7, Temmuz 1981, s.25. Her iki gösterinin ayrıntıları için bkz. Cyrus Hamlin, a.g.e., s.187-192; Yakup Bektaş, a.g.m., s.214-217; Asaf Tanrıku, *Türkiye Posta ve Telgraf ve Telefon Tarihi ve Teşkilât ve Mevzuatı*, Ankara 1984, s.534-536.

⁸ Cyrus Hamlin, a.g.e., s.194.

⁹ Edward Lind Morse, *Samuel F.B. Morse His Letters and Journals*, Vol. II, Boston and Newyork 1914, s.297. Washington Smithsonian Enstitüsü'nde bulunan elmaslarla süslü madalya ve Amerikan Kongre Kütüphanesi'nde bulunan beratın fotoğrafları için bkz. Yakup Bektaş, a.g.m., s.218,220.

¹⁰ Bâbiâli Evrak Odası (BEO) Sadaret Âmedi Kalemî (A.AMD) Nr.26-63 (8 Aralık 1850); BOA. İrâde Hariciye (İ.HR.) Nr:3475 (10 Aralık 1850); Yakup Bektaş, a.g.m., s.219.

¹¹ Asaf Tanrıku, a.g.e., s.537; Nesimi Yazıcı, "Tanzimatta Haberleşme ve Kara Taşımıcılığı", *OTAM* (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi), S.3, Ankara 1992, s.344.

¹² James F. Hunnewell, *A Century of Town Life: A History of Charlestown, Massachusetts, 1775-1887*, Boston 1888, s. XIV.

bir sürede ödenmesi öngörüldü.¹³ Buna göre Osmanlı Devleti 69 makine karşılığı 21.496 frank 5 santim, Avusturya 224 makine için 69.787 frank 20 santim, Fransa 462 makine için 143.936 frank 10 santim, Rusya 115 makine için 34.270 frank 50 santim ödeyeceklerdi.¹⁴ Karardan kısa bir süre sonra Osmanlı Devleti ödülün ilk taksiti olan 5.374 frank 24 santimin Paris Sefareti aracılığıyla Morse'a iletilmesi için harekete geçti.¹⁵

Sultan'ın ilgisine rağmen telgrafın Osmanlı Devleti'nde etkili bir şekilde kullanılmaya başlaması Kırım Savaşı sırasında oldu. Osmanlı-Rus Savaşı şeklinde başlayan Kırım Savaşı'na kısa bir süre sonra İngiltere ve Fransa da dâhil oldu. Müttefik ordularının hükümetleri ile olan iletişiminin acilen hızlandırılması gerekiyordu. Çünkü savaşın başlangıcında Kırım'dan Londra'ya en hızlı mesaj -iki günü gemi ile Kırım'dan Varna'ya ve diğer üç gün ise oradan Bükreş'e at ile olmak üzere- 5 günde ulaşabiliyordu. Bu nedenle İngilizler, Şubat 1855'te Varna-Kırım arasında deniz altından ilk telgraf hattı yapımına başladılar.¹⁶ *Newall and Company* şirketi tarafından *Black Sea* adlı vapur ile çekilen hat 400 mil uzunluğundaydı.¹⁷

Aslında 1854 yazında Osmanlı telgraf şebekesini kurmak üzere İngilizler ve Fransızlar Bâbıâli'ye tekliflerini iletmışlerdi. İngilizlerin 1000 kese fazla fiyat vermeleri ve inşaata hemen başlayamayacak olmaları üzerine, Fransız *De la Rue* ile imtiyaz antlaşması imzalandı. Padişahın isteği üzerine hat İstanbul ile Edirne'yi bağlayacak, oradan Şumnu'ya uzanacaktı.¹⁸ Yapılan mukavele gereği direkler Karadeniz Ereğli ormanlarından, malzemeler ise Fransa'dan temin edilirken, Fransız teknisyenler de Osmanlı telgrafçılarını eğiteceklerdi. İnşaata başlandıktan altı ay sonra, 19 Ağustos 1855'te İstanbul-Edirne hattı, 6 Eylül'de

¹³ BOA. Hariciye Nezâreti Mektubî Kalemi (HR.MKT.) Nr.258-27 (27 Eylül 1858).

¹⁴BOA. İ.HR. Nr. 8512 (16 Eylül 1858). Ülkelerin tam listesi için bkz. Lef 2; Nesimi Yazıcı, "Tanzimat Döneminde..." , s.180, n.184.

¹⁵ BOA. İ.HR. Nr. 9131 (13 Aralık 1858).

¹⁶ Yakup Bektaş, "The Sultan's Messenger: Cultural Constructions of Ottoman Telegraphy 1847-1880", *Technology and Culture*, Vol. 41, October 2000, s. 673.

¹⁷ Yakup Bektaş, "The Sultan's Messenger...", s.673. A.Baha Gököğlü ve ona atfen bazı kaynaklar bu hattın 10-13 Nisan 1854 tarihleri arasında çekildiğini belirtmektedir. Bkz. A. Baha Gököğlü, *Batı ve Doğu'da Telgrafçılık Nasıl Doğdu?*, İstanbul 1935, s.47. Ancak müttefiklerin Eylül 1854'te Kırım'a asker çıkardıkları dikkate alınacak olursa, Kırım-Varna telgraf hattının bitiriş tarihinin Nisan 1855 olduğunu kabul etmek daha doğru olacaktır. Ayrıca Nesimi Yazıcı, bu konudaki ihtilafı *Ceride-i Havadis*'ten alıntı yaparak ortadan kaldırmakta ve Nisan 1855 tarihini vermektedir. Nesimi Yazıcı, "Tanzimat Döneminde..." s.181.

¹⁸ Neriman Ersoy Hacısalihoglu, "Kırım Savaşında Haberleşme: Varna Telgraf Hattı Şebekesi", *Savaşın Barışa:150.Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856)*, İ.Ü.Tarih Araştırma Merkezi, Bildiriler, İstanbul 2007, s.122.

ise Edirne-Şumnu bağlantısı tamamlandı.¹⁹ Varna-Ruşçuk-Bükreş inşaatlarının 15 Mayıs 1855'te bitirilmesinin ardından Viyana-Bükreş ile İstanbul-Varna arasındaki hatların da yapılmasıyla Osmanlı Devleti'nin Avrupa ile bağlantısı sağlanmış oldu.²⁰ 10 Eylül 1855'te Şumnu'dan Edirne'ye ve oradan da İstanbul'a çekilen ilk telgrafta müttefik askerlerinin Sivastopol'a girdiği müjdeleniyordu.²¹ Bu haberden yalnızca on beş yıl sonra Osmanlı Devleti'ndeki telgrafhanelerin sayısı 301'e ulaşacaktı.²²

2- Çanakkale-İskenderiye Telgraf Hattı

Kırım Savaşı sırasında özellikle siyasî ve askerî ihtiyaçlar göz önüne alınarak yapılması planlanan hatlardan biri, İngiltere'nin desteklediği Çanakkale-İskenderiye telgraf hattıydı. İngiliz Hükümeti açısından bu hattın inşası, Hindistan ile hızlı iletişim sağlamanın ve bölge hâkimiyetini pekiştirmenin bir yolu olarak görülüyordu. Zira İngiliz ordusundaki Hintli askerlerin çıkarmış olduğu isyan haberinin ancak 40 günde Londra'ya ulaşması, bu konudaki aciliyetin bir göstergesiydi.²³ Çanakkale- İskenderiye telgraf hattının inşası Osmanlı Devleti açısından da bazı avantajlar sağlayacak bir proje olarak düşünülmekteydi. Öncelikle masraflar İngiliz şirketine ait olacağından Bâbîâlî'ye bir yük getirmeyecekti. Hattın tamamlanması Osmanlı Devleti'nin Avrupa haberleşmesinden pay almasına imkân vereceği gibi, hızlı haberleşme devlet otoritesinin artmasına ve devamlılığına da etki edecekti.²⁴ Diğer taraftan Osmanlı Devleti, müttefik İngilizlerle iyi ilişkilerinin sürmesini ve Avrupa telgraf hatlarındaki Fransız üstünlüğünü, Asya hatlarındaki İngiliz etkisiyle dengelemeyi istiyordu.²⁵

¹⁹ Roderic H. Davison, a.g.m., s.197-198. Ayrıca Telgrafhâne-i Âmire Müdürü olarak Tercüme odası hulefasından Âli Paşa Mühürdârı Billurizâde Mehmed Efendi tayin edildi. Bkz. *Vak'a-nüvis Ahmed Lütfî Efendi Tarihi*, Yayınlayan: Prof. Dr. M. Münir Aktepe, C.IX, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1984, s.119.

²⁰ Varna-Ruşçuk-Bükreş ve İstanbul-Varna telgraf hatları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. A.Baha Gökoğlu, a.g.e., s.48-54; Neriman Ersoy Hacısalihoğlu, a.g.m., s.124-130.

²¹ A.Baha Gökoğlu, a.g.e., s.56; Nesimi Yazıcı, "Osmanlı Telgraf Fabrikası", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S.22, Şubat 1983, s.69; Nesimi Yazıcı, "Tanzimat Döneminde..." , s. 185. Aynı müjdeli haber 14 Eylül 1855'te İstanbul'dan Paris ve Londra Elçiliklerine çekilen telgrafla iletildi. Bkz. Roderic H. Davison, a.g.m., s.198. Telgrafla alınan haber iyi bir tesadüf olarak kabul edildi ve birkaç gün sonra gelen posta vapuru ile de tasdik olundu. Cevdet Paşa, *Tezâkir*, 1-12, Yayınlayan: Prof. Dr. Cavid Baysun, TTK, Ankara 1991, s.56, 57.

²² Nesimi Yazıcı, "Tanzimat Döneminde..." , s. 195. Osmanlı Devleti'nde telgraf idaresi ve teşkilatı hakkında geniş bilgi için bkz. Tanju Demir, *Türkiye'de Posta Telgraf ve Telefon Teşkilatının Tarihsel Gelişimi (1840-1920)*, Ankara 2005.

²³ Roderic H. Davison, a.g.m., s.199.

²⁴ Mustafa Kaçar, a.g.m., s.65.

²⁵ Roderic H. Davison, a.g.m., s.199.

Bu doğrultuda İstanbul-Çanakkale etabı Osmanlı Devleti'ne ait olmak üzere İngiliz Lionel Gisborne'un teklif etmiş olduğu Çanakkale-İskenderiye telgraf hattının yapılması için görüşmelere 1855 yılında başlandı. Yapılan müzakerelerde hattın imtiyazının 50 sene müddetle Gisborne'a bırakılmasına ve bu süre sonunda şebekenin kullanılabilir bir surette Osmanlı Devleti'ne devrine karar verildi.²⁶ Yaklaşık bir buçuk ay sonra taraflar arasında yapılan mukavele ile Gisborne, Gelibolu, Sakız ve Rodos üzerinden İskenderiye'ye bağlanacak olan telgraf hattını on sekiz ayda bitirmeyi taahhüt etti. Ayrıca Bâbîâlî'nin bu hattı kullanarak yapacağı muhaberât günlük üç saati geçmeyecek ve bu işlemde ücret alınmayacaktı. Hattın bitirildiği tarihten itibaren Osmanlı Devleti yirmi bir sene müddetle her altı ayda bir 5000 Sterlini iane adı altında şirkete ödeyecek ve elli sene imtiyaz süresi sona erdiğinde hattın tüm mülkiyeti Bâbîâlî'ye geçecekti.²⁷ Ancak sadaretle yapılan değişiklik ile 3 Mayıs 1855'de iane müddeti yirmi yıla, altı ayda bir ödenecek miktar ise 4500 Sterline indirildi.²⁸

Fakat yapılan bu ilk anlaşmanın uygulamaya konulamadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Ekim 1855'de masrafları İngiliz şirketi tarafından karşılanmak üzere Çanakkale-İskenderiye arasında telgraf hattı inşasını öngören yeni bir mukavele imzalandı. Buna göre şirket, hattın 99 yıl süre ile işletilmesi imtiyazını elinde bulundururken, inşaatta kullanılacak malzemedeki gümrük vergisi alınmayacak ve Osmanlı Devleti'nin resmi yazışmalarına öncelik tanınacaktı.²⁹ Yapılan çalışmalara rağmen Çanakkale-İskenderiye telgraf hattı inşasına ait ilk teşebbüsler başarısız oldu. Bununla birlikte İngiliz hükümeti, Hindistan ile olan iletişimini sağlayabilmek için alternatif olabilecek Malta-İskenderiye arasında yeni bir telgraf hattı tesisi çalışmalarına başladı. Bu hattın yapımı için gereken izin 21 Nisan 1861 tarihli irade ile verildi ve birkaç sene içerisinde tamamlanarak hizmete girdi.³⁰

3- İstanbul-Tekirdağ-Çanakkale Hattı

Bâbîâlî, bazı telgraf hatlarını savaş ortamında İngiliz ve Fransızlara vermişti. Bununla birlikte sınırları içindeki diğer hatları kendi iradesi ile yapmayı düşünüyordu. Teknik eleman açığının ise, daha önceki tecrübelerde olduğu gibi, Avrupa'dan getirilen uzmanlar sayesinde kapatılması planlanıyordu. Bu

²⁶ BOA. İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS.) Nr. 153 (26 Mart 1855).

²⁷ BOA. İ.HR. Nr. 5911, Lef 2.

²⁸ BOA. İ.HR. Nr. 5911. İlk imtiyaz tarihini Davison 25 Nisan 1855, Kaçar ise 23 Temmuz 1855 olarak vermektedir. Bkz.: Roderic H. Davison, a.g.m., s.199, n.19; Mustafa Kaçar, a.g.m., s.64. Ege Adalarına çekilen telgraf hatları ile ilgili bilgi için bkz. Ali Fuat Öreng, *Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2006, s.347-353.

²⁹ Mübahat S. Kütükoğlu, "Tanzimat Devrinde Yabancıların İktisadî Faaliyetleri", *150. Yılında Tanzimat*, Yayına Hazırlayan: Hakkı Dursun Yıldız, Ankara 1992, s. 135.

³⁰ Mübahat S. Kütükoğlu, a.g.m., s. 136. Roderic H. Davison, a.g.m., s.200.

çerçevede 1857 yılı başından itibaren Anadolu'da ve Rumeli'de pek çok hattın yapımına başlandı.

Bunlardan biri de hazırlıkları Aralık 1857 tarihinde yapılan Tekirdağ bağlantılı İstanbul-Çanakkale telgraf güzergâhı idi. Boğaz girişindeki Seddülbahir Kalesi'ne kadar uzatılacak hat için telgraf mühendislerinden Skolosky ile Akvar, Gelibolu kaymakamının refakatlerine verdiği birkaç zaptiye ile Aralık 1857'de iki gün keşif çalışması yaptılar.³¹ O sıralarda Bâbüâli'de yapılan görüşmelerde telgrafın haberleşmeye getirdiği kolaylık üzerinde durularak, pek çok bölge ahalisinin teller ile diğer malzemenin devlet tarafından temin edilmesi halinde direkleri ve inşaat masraflarını üstlendikleri dile getiriliyordu. İstanbul'dan başlayarak Tekirdağ'a ulaşan hat, burada ikiye ayrılarak bir kolu Edirne ve buradan Selanik'e, ikinci kol ise Gelibolu üzerinden Çanakkale'ye uzanacaktı. Gerekli olan tel ve diğer malzemeler Fransa Sefareti'ne sipariş edilmek suretiyle tedarik edilmeye çalışıldı.³² Bu doğrultuda Çanakkale'nin İstanbul ile iletişimini sağlayacak olan telgraf hattının yapımı 6 Ocak 1858 tarihli irade uygun görülerek inşaat çalışmalarına başlandı.³³ Yılsununda inşaatın büyük bir kısmının tamamlanması üzerine Aralık 1858'de Gelibolu ve Kilitbahir telgraf merkezlerine birer müdür ve memur ile ikişer hademe tayin edildi.³⁴

İmparatorluktaki telgraf dilinin ilk zamanlar Fransızca olması birçok telgrafhanede bu dili bilen eleman çalıştırılmasını zorunlu hale getiriyordu. Bazı Türk telgrafçılarının çabaları neticesinde, Türkçenin telgraf iletişimindeki kullanımı her geçen gün artsa da Fransızca imparatorluğun sonuna kadar Türkçe ile beraber kullanılan ana telgraf dili olarak kaldı.³⁵ Bu etkene bağlı olarak telgraf ile tanışan pek çok yerde olduğu gibi Çanakkale'de de Fransızca bilen memurlar istihdam edildi.³⁶ Ayrıca muhafaza için süvari ve piyade çavuşlar

³¹ BEO. Sadaret Müteferrik (A.M.) Nr.16-92 (22 Aralık 1857).

³² BOA. İ.HR. Nr.8003, (6 Ocak 1858), Lef 1-2.

³³ BOA. İ.HR. Nr. 8003 (6 Ocak 1858).

³⁴ BOA. İ.HR. Nr. 8717. Gelibolu ve Kilitbahir telgrafhane müdürlerine emsallerine uygun olarak 1500, memurlara 500 ve hademelere ise 200 kuruş maaş ödenecekti. Yaklaşık bir yıl sonra da Dersaadet Telgrafhanesi müzâzımlarından Mustafa Efendi Çanakkale'ye refakat memuru olarak atandı. BOA. İ.HR. Nr.9256 (20 Eylül 1859).

³⁵ Nesimi Yazıcı, "Osmanlı Telgrafında Dil Konusu", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.26, Ankara 1983, s.753-759. İstanbul-Bağdat-Fao hattındaki telgrafçıların İngilizce bilme zorunlulukları vardı. Tamamının kullanıldığı şüpheli olmakla birlikte, Bâbüâli'nin telgraf iletişiminde kabul etmiş olduğu dil sayısı 37'ye ulaşıyordu. Bkz. Roderic H. Davison, a.g.m., s.220-221.

³⁶ İstanbul telgrafhanesi memurlarından Kalaşın Çanakkale'ye, Vidin telgrafhanesi memuru Cozefin de Seddülbahir'e Fransızca muhabere memuru olarak atandılar. BOA. İ.HR. Nr. 8770 (16 Ocak 1859).

tahsis edilip³⁷, ülke genelinde hatlara zarar verenlere uygulanacak cezalar belirlendi.³⁸ Personel eksikliği giderildikten sonra, Ocak 1859'da Kilitbahir-Çanakkale arasında denizaltından çekilen kablo ile hat tamamlandı.³⁹

Telgrafın Çanakkale'ye ulaşmasından on yıl sonra boğazdaki müstahkem mevkilere de bir hat çekilmesi kararı alındı. Boğazın her iki yakasındaki tabya ve kaleler ile haberleşme kış mevsiminde birkaç gün aldığından, Kumkale ve Seddülbahir Kalesi ile Namazgâh ve Nağra tabyaları, uzatılan bir telgraf kolu sayesinde Çanakkale merkezine bağlandı. Gereken alet ve malzemeler Avrupa'dan sipariş edilirken, 9.353 Frank 50 santim tutan inşaat masrafları ise mahallî mal sandığından karşılandı.⁴⁰

Hattın açılmasını müteakiben Çanakkale Telgrafhanesi olarak kullanılmak amacıyla bir bina kiralandı. Fakat Şubat 1860'da çıkan yangın Fransa, Nemçe, Yunan ve Sardunya Konsolosluk binaları ile telgrafhanenin de kullanılamaz hale gelmesine neden oldu. Yangın esnasında telgraf memurları makineleri kurtarmayı başarmışlardı. Ancak yeni bir telgraf merkezine ihtiyaç duyuluyordu.⁴¹ Yapılan araştırma sonunda üç büyük, iki küçük odası, mutfağı, çamaşırhanesi, bir su kuyusu, bir miktar avlusu ve bahçesi bulunan Fesli Dimitraki'nin sahip olduğu evin 45.000 kuruşa satın alınması ihtimali üzerinde duruldu. Bir yer satın alınması halinde yıllık 5.000–6.000 kuruş kira ve tamir masrafları da ortadan kalkmış olacaktı. Yapılan pazarlık sonunda Dimitraki'nin yirmi bir gün içinde evi bir başkasına satmayacağına ve aynı süre içinde fiyatı artırmayacağına dair senet alındı.⁴² Belirtilen miktarın Maliyece kabul edilebilir görülmesi üzerine Çanakkale Telgrafhanesi için kalıcı bir yer sağlanmış oldu.⁴³ İlerleyen yıllarda Çanakkale Telgrafhanesi'nin işlerinin yoğunlaşması ve personelinin artması binaya ek yapılmasını gerektirdi. Öyle ki iki katlı binada mevcut personelin sağlıklı çalışmaları bir tarafa, nöbetçi memura mahsus bir oda bulunmuyordu. Bu durumda iki sınıf memur aynı odada görevlerini yapmak zorunda kalıyorlardı. Yaşanan fiziki yetersizliği önlemek için üst kata iki yeni oda eklenirken, alt kattaki bazı odaların ve çatının bir bölümü de elden

³⁷ Gelibolu dâhilindeki hat için yedi, oradan Seddülbahir'e kadar ise beş süvari çavuş ile bunlara nezaret etmek için Gelibolu'da ikamet etmek üzere bir başçavuş, Çanakkale-Nağra Burnu arasındaki hat için de bir piyade çavuş atandı. BOA. İ.HR. Nr. 8803 (8 Şubat 1859).

³⁸ Nesimi Yazıcı, "Osmanlı Telgraf Fabrikası", s.71.

³⁹ Hattın tamamlanması vesilesiyle Biga Mutasarrıfı Hüseyin Paşa ve diğer ileri gelen idareciler teşekkürlerini bildirmişlerdir. BOA. İ.DH. Nr. 28068 (13 Şubat 1859).

⁴⁰ BOA. İ.DH. Nr. 40903 (3 Mart 1869); BEO. Sadâret Mektubî Mühimme Kalemi (A.MKT.MHM.) Nr. 438-4.

⁴¹ BOA. İ.DH. Nr. 29866 (11 Şubat 1860).

⁴² BOA. İ.DH. Nr. 29948 Lef 1 (16 Şubat 1860).

⁴³ BOA. İ.DH. Nr. 29948 (2 Mart 1860); BEO. Sadâret Mektubî Kalemi Umum Vilayât (A. MKT.UM.) Nr. 396-74 (17 Mart 1860).

geçirildi.⁴⁴ Yeni bir telgrafhane binası ise ancak yüzyılın başında hizmete girebildi.⁴⁵

Hatların zamanla yıpranması halinde iletişimi aksatmamak için hızla tamiri yoluna gidilirdi. Bunun için alınması kararlaştırılan malzemelerin miktarı ve cinsi gazetelere verilen ilanlarla ilgililere duyurulur veya sefaretler aracılığıyla Avrupa'daki firmalardan teklif alınarak temin edilmeye çalışılırdı. Örneğin 1898'deki tamirat için gazetelere ilan verilmiş, ayrıca Avrupa'da telgraf işiyle uğraşan ve aralarında Persan Bomon, Siemens, Soci  t   de T  l  phone'un da bulunduğu önemli firmalardan teklifler alınmıştı.⁴⁶ 1896'da ise  c ayrı kablodan oluştuğu anlaşılan denizaltı hattından ikisinin yenilenmesi için 6.000 metre kablo alımı  ng r ld . Gazetelere verilen ilan sonrasında yapılan ihaleyi metresi 1 Frank 85 santim teklifi ile Efker Bogos Efendi kazandı. Teklife uygulanan %5 tenzilat ile kablunun metre fiyatı 1 Frank 12,5 santime indirilebildi ve bu fiyat üzerinden malzemeler alındı.⁴⁷

Kara hatlarının onanımında malzemelerin ilgili bölgeye naklini beklemek dışında genellikle bir sorunla karşılaşılmıyordu. Ancak Çanakkale'de olduğu gibi denizaltından çekilen kablolar, denizin ve geçen gemilerin etkisiyle sık sık kopabiliyordu. Bu nedenle denizaltından çekilecek hatlarda, kara kablolarına nispetle daha dirençli, dolayısıyla daha pahalı teller kullanılıyordu. Ayrıca mevsim koşulları, hava muhalefeti ve denizdeki akıntılar, denizaltı hatlarının ömrünü ve tamir süresini etkiliyordu. Nitekim Aralık 1861'de Boğaz hattının kopması üzerine Çanakkale ile olan telgraf bağlantısı kesintiye uğramış ve bu durumdan idare kadar, tüccar ve konsoloslukların personeli de mağdur olmuştu. Aslında eski hat denizden çıkarıldığında tamiri halinde kullanılabileceği anlaşılmıştı. Ancak Biga Liv  Meclisi onarım masrafının yüksek olmasını ve denizaltı hattının sık sık arızalanmasını dikkate alarak daha dayanıklı olan "*yeni icat demir telden*" satın alınmasını tavsiye ediyordu.⁴⁸ Alınacak telin piyasa fiyatı bir mil için 80 İngiliz lirasıydı. 5 mil kablo bedeli olan 400 İngiliz lirasını yöre halkının ödemeye razı olabileceği ihtimali bulunuyordu. Hattın daha çok m lk  ve askerî işlerde kullanıldığı dikkate alındığında, masrafın yöre ahalisine yüklenmesini yerinde bir tasarruf olarak görmek mümkün değildi. Sonuçta yapılacak masrafın telgraf gelirlerinden karşılanması uygun görülürken, gereken malzemeler de Avrupa'ya sipariş olundu.⁴⁹ Yedi ay sonra Ağustos 1862'de telgraf başm hendisinin çalışmasıyla söz konusu tel yenilendi ve hat her iki

⁴⁴ BOA. İ.DH. Nr. 41588 (27 Ağustos 1869).

⁴⁵ BOA. Dahiliye Nezâreti Mektubi Kalemli (DH. MKT.) Nr. 2377-17 (22 Temmuz 1900).

⁴⁶ BOA. İrâde Telgraf ve Posta (İ.PT.) Nr. 1316 B 3 Lef 1 (24 Ekim 1898).

⁴⁷ BOA. İ.PT. Nr. 1314 S 3 (19 Temmuz 1896).

⁴⁸ BEO. Sadadet Mektûbî Kalemli Nezaret ve Dev ir (A. MKT.NZD.) Nr. 401-76 Lef 2 (14 Aralık 1861).

⁴⁹ BEO. A. MKT.NZD. Nr. 401-76 Lef 1 (20 Ocak 1862).

tarafından karaya bağlanmak suretiyle iletişim tekrar sağlanabildi.⁵⁰ İlerleyen tarihlerde Çanakkale-Kilitbahir arasındaki denizaltı hattı sık sık arızalanıp tamir edilemeyecek hale geldiğinde Avrupa'dan getirilen teller ile yenilendi.⁵¹ Ayrıca yıpranma sonucu beklenmeyen kesintileri önlemek ve hızlı bir şekilde tamirlerini sağlamak için zaman zaman *ihtiyat kablosu* bulunduruldu. Bunlar tek kablunun içinden bir veya birden fazla hattın geçirildiği “*bir ve üç nakilli*” telgraf telleri olabiliyordu.⁵²

Yıpranma dışında denizaltı kablosuna yönelik en büyük tehlike boğazdan geçen gemilerin demir atmaları sonucu ortaya çıkıyordu. Telgraf İdaresi öncelikle hattın bulunduğu yerlerde gemilerin demir atmalarını yasaklayan bir karar aldı. Ardından da karara aykırı hareket ederek hatlara zarar veren gemi kaptanlarının tamir masraflarından sorumlu olacakları sefaretlere bildirildi. İngiliz Sefareti, kaptanların hattın geçiş güzergâhını bilmediklerine dikkat çekerek, sorunun tamamen ortadan kaldırılması için kablo yakınlarına şamandıra konulması şeklinde bir teklifte bulundu.⁵³ Tavsiyenin makul görülmesi üzerine 1864 yılında boğazdan geçen kablo civarına şamandıra konularak telgraf hatlarına gemi demirlerinin zarar vermesi önlenmeye çalışıldı.⁵⁴ Ek tedbir olarak da deniz hattına bakmak üzere Kilitbahir'de 300 kuruş maaş ile bir kayıkçı istihdam edildi.⁵⁵

Denizaltı hattı ile ilgili olarak dikkati çeken bir husus da, gizli kalması gereken torpido mevkilerinin telgraf tamirâtı esnasında açığa çıkmasına yönelik endişeydi. Yapımını Eastern Telgraf Şirketi'nin üstlendiği hat, bazı bölgelerde torpidolar arasından geçtiğinden güzergâhta değişiklik yapılması zorunlu hale geldi. Buna göre hat Avrupa yakasında Nağra Burnu'nda, Bozcaada tarafında ise Geyikli'den karaya çıkarılacaktı. Bozcaada'dan Beşiğe'ye çekilen hat ise Beşiğe'den kaldırılıp Geyikli'ye nakledilecek böylece Çanakkale'nin İstanbul ile haberleşmesini sağlayan kablolar “*hatt-ı müdafaa*” dışına çıkarılmış olacaktı.⁵⁶

4- Çanakkale-İzmir ve Biga-Lapseki Hatları

İstanbul-Çanakkale hattının tamamlanmasının akabinde, büyük bir ticaret şehri olan İzmir'in İstanbul ile telgraf iletişimini sağlayacak olan Çanakkale-İzmir telgraf hattının yapımına başlandı. Bu doğrultuda başlangıçta İzmit'ten başlayan ve Bursa üzerinden İzmir'e ulaşan bir hat düşünüldü. Fakat bir süre sonra bu plandan vazgeçilerek İzmir'den başlayacak hattın Manisa ve Edremit

⁵⁰ BOA. İ.HR. Nr. 11035 (27 Ağustos 1862).

⁵¹ 1866'daki yenileme için bedeli telgraf hâsılâtından ödenmek üzere 3.403 Frank harcandı. BOA. İrade Meclis-i Vâlâ (İ.MVL) Nr. 25286.

⁵² BOA. İ.DH. Nr. 79754 Lef 2 (14 Ekim 1886).

⁵³ BOA. Hariciye Nezâreti Tercüme Odası (HR.TO.) Nr.240-52 (19 Aralık 1863).

⁵⁴ BOA. HR.TO. Nr. 489-40 (17 Mart 1864).

⁵⁵ BOA. İ.HR. Nr. 12418 Lef 2.

⁵⁶ BOA. DH. MKT. Nr. 1779-32 (8 Kasım 1890).

yoluyla bir kolunun Çanakkale'ye diğer kolunun ise Balıkesir üzerinden Bursa'ya çekilmesi uygun görüldü.⁵⁷

Vakit kaybetmeden keşif çalışmalarını başlatan Telgraf İdaresi, Ağustos 1864'te Üsküdar Telgrafhanesi Başmemuru Baha Bey'i İzmir-Çanakkale hattının inşaat ve hesap işlemlerini yürütmek üzere görevlendirdi.⁵⁸ Ardından da hattın bir an önce tamamlanabilmesi için hem İzmir'den hem de Çanakkale'den yapım çalışmaları başlatıldı. Edremit'e kadar olan kısım için gerekli olan direkler ahalden ücretsiz olarak temin edilirken, bunların dikilmesi işleri ise boğaz bölgesinde bulunan askerler tarafından gerçekleştirildi. Gerek yöre halkının ve gerekse askerlerin yapmış oldukları bu fedakârlık, pek çok örnekte olduğu gibi gazetelerde ilan edildi.⁵⁹ Böylece devlet bir yandan itaatkâr tebaasından duyduğu gururu belli ederken, diğer taraftan da yapılması plânlanan hatlar için ilgili bölge halkına benzer özveriye kendilerinden beklediğini ima ediyordu. Hâlbuki 1861'de boğazda denizaltından geçen hattın kopması üzerine yeni alınacak kablo için ödenecek 400 İngiliz lirasını yöre halkının ödemeye razı olabilecekleri teklifi, telgrafın daha çok askerî ve mülkî işlerde kullanıldığı gerekçesi ile geri çevrilmişti. Yani telgraf başlangıçta halktan daha çok devletin ve tüccarın işine yaramıştı.

Çanakkale-İzmir hattının inşaatına başlanmasından altı ay sonra Temmuz 1865'te hat üzerinde bulunan Bergama, Edremit ve Ayvacık'a telgrafhaneler yapılmaya ve buralarda görev yapacak memurlar tayin edilmeye başlandı.⁶⁰ Aynı sonunda Çanakkale-İzmir telgraf hattı tamamlanarak hizmete açıldı. Böylece Çanakkale'nin başkent dışında önemli bir Osmanlı şehri ile telgraf bağlantısı sağlanmış oldu.⁶¹ Aynı zamanda Bayramiç Nahiyesi'nin tabur merkezi olması dolayısıyla Çanakkale-İzmir hattı üzerinde bulunan Ezine'den Bayramiç'e yeni bir hattın inşa edilmesi düşünüldü. Ancak eşya ve memur maaşları için gerek bütçede karşılığı olmadığından gerekse de böyle ikinci ve üçüncü derecede önemi olan yerlere hatlar yapılması telgraf gelirlerini azaltacağından bu tasarruftan vazgeçildi.⁶²

Çanakkale-İzmir istikametinde iki telden ibaret olan hat, bir süre ihtiyacı karşılarsa da özellikle İzmir'in ticarî kapasitesi ve Avrupa ile olan telgraf haberleşmesi karşısında yetersiz kalmaya başladı. Öyle ki İzmir'in 1871'de resmî işler dışındaki günlük telgraf yazışması iki yüzü geçiyordu. Buna bir de adaların

⁵⁷ Mustafa Kaçar, a.g.m., s.102,103.

⁵⁸ BOA. İ.HR. Nr. 12036.

⁵⁹ BEO. A. MKT.MHM. Nr. 322-35 (5 Ocak 1865). Yaklaşık iki ay sonra direkler ahali tarafından nakledilmiş ve askerler de dikmeye başlamışlardı. BEO. A. MKT.MHM. Nr. 325-53 (23 Şubat 1865).

⁶⁰ BOA. İ.HR. Nr. 12418 Lef 2 (12 Temmuz 1865).

⁶¹ BEO. A. MKT.MHM. Nr. 339-4 (29 Temmuz 1865).

⁶² DH. MKT. Nr. 1460-12 (3 Kasım 1887).

muhaberesi eklendiğinde şehrin telgraf yükü iyice artacaktı. Bu nedenle meydana gelen şikâyetleri önlemek ve yoğunluğu hafifletmek amacıyla 1871 yazında Çanakkale-İzmir arasında 95.749 kuruş masrafla ikinci bir hattın daha yapılmasına karar verildi.⁶³

Bu hattın tamamlanmasının ardından telgrafhaneler ile kabloların zamanla eskiyen bölümleri diğer yerlerde olduğu gibi tamir edildi.⁶⁴ Daha önce telgrafhanelere gelir getirmek amacıyla yapılan akârlar da tamirat sırasında korunmaya çalışıldı.⁶⁵

İzmir hattının ardından, Çanakkale-Bursa telgraf bağlantısının yapılmak istenmesi güzergâh üzerinde bulunan kazaların da bu yeni iletişim aracı ile tanışmasına vesile oldu. Nitekim Lapseki ve Biga üzerinden Bandırma ve Bursa istikametine doğru yeni bir hattın yapım çalışmaları 1868'de başladı. Hat için gerekli olan 10.000 kg tel, 140 adet makara, 1400 adet fincan, iki adet makine, 7 çavuş takımı ile nakliye ve komisyon için 12.327 Frank ödenmesi planlanıyordu.⁶⁶ Biga ve Lapseki Kaza Meclisleri aldıkları karar ile yapılacak hattın kendi bölgelerine düşen kısmında kullanılacak direklerin yöre halkınca "*kemal-i memnûniyet ve iftibârla bi'l-boşnûdiye...*" temin edileceğini taahhüt ettiler. Hatta Lapseki Kaza Meclisi, hükümet konağında yer olmamasından dolayı buraya bitişik olarak yapılacak iki odalı telgrafhanenin masraflarının da yine aynı *istek ve heves* ile halk tarafından karşılanacağını belirtti.⁶⁷ Telgrafın askerî ve mülkî yararlarına bağlı olarak yaygınlaştırılması devlet tarafından uygun görüldü. Ancak inşaat masraflarının telgraftan istifade edecek olan tüccar ve varlıklı kişilerden alınarak "*fukarâ-yı ahaliye hisse tefrik edilmemek üzere...*" yapılması hususu kabul edildi.⁶⁸ Böylece Bursa istikameti üzerindeki kazaların da Çanakkale ile olan bağlantısı sağlanmış oldu.

Sonuç

Telgraf, askerî, siyasî ve ekonomik açıdan 19. yüzyılın en önemli teknolojik icatlarından biridir. Özellikle orduların savaşlarda hızlı bir şekilde sevk ve idareleri telgraf sayesinde kolaylaşmıştır. Osmanlı Devleti'nin telgrafla tanışmasına da Kırım Savaşı vesile olmuştur. Askerî alandaki faydasının anlaşılmasının ardından, Bâbîâlî, otoritesini ülke sathına yayabilmek için bu yeni icadı önemli bir fırsat olarak görmüştür. Nitekim yöneticiler açısından telgraf,

⁶³ İ. DH. Nr. 44027 (4 Haziran 1871); BOA. İ.DH. Nr. 44228 (26 Temmuz 1871).

⁶⁴ Ezine ve Ayvalık hatları için gereken 140 adet direk ve bunların dikilmesi için 1892'de 5.755 kuruş tahsis edildi. Bkz. İ. PT. Nr. 1310 CA 10 Lef 1 (21 Kasım 1892); DH. MKT. Nr. 2033-62 (21 Aralık 1892).

⁶⁵ Ezine Telgrafhanesi'nin 1904'te yeniden yapımı sırasında akârından olan bakkal dükkânının korunmasına özen gösterildi. İ. PT. Nr. 1322 L 3 Lef 1 (3 Aralık 1904).

⁶⁶ BEO. A. MKT.MHM. Nr. 432-2 Lef 10.

⁶⁷ BEO. A.MKT.MHM. Nr.432-2 Lef 8, 9 (8 Ağustos 1868, 23 Eylül 1868).

⁶⁸ BEO. A.MKT.MHM. Nr. 432-2 Lef 2 (8 Ocak 1869).

başkentten gönderilen emirlerin tatbikinin hızlı ve sık olarak sorgulanmasına ve halkın yerel yöneticilerden kaynaklanan şikâyetlerinin iletilebilmesine olanak sağlamıştır. Böylece devlet, gücünü ve otoritesini taşranın en ücra köşelerine kadar götürebilme imkânına kavuşmuştur. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nde telgrafın yaygınlaştırılması çabalarını hem merkezîyetçilik anlayışı kapsamında merkez-taşra ilişkilerinin güçlendirilmesi, hem de bir bütün olarak modernleşme hareketi bağlamında değerlendirmek gerekir. Öte yandan Samuel Morse'u ödüllendiren ilk devletin Osmanlı Devleti olması da ayrıca vurgulanması gereken bir husustur.⁶⁹

Bütün bu etkenlere bağlı olarak devlet, kara hatlarının imparatorluğun tamamına kendi finansal kaynakları ile yayılabilmesi için büyük çaba sarf etmiştir. Çünkü telgraf hatları inşaatının, örneğin demiryolları ile karşılaştırıldığında daha az bir bütçe gerektireceği ve daha hızlı bir şekilde yapılabileceği isabetli bir şekilde tahmin edilmiş ve telgraf hattı yapımına öncelik verilmiştir. Bu konuda ihtiyaç duyulan malzeme ve teknik eleman açığı ise Avrupa'dan temin edilmiştir. Bu sayede telgrafın Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale edilmesinde bir koz olarak kullanılmasının da önüne geçilmiştir.

Çanakkale, coğrafi ve askerî öneminden dolayı telgrafın geçtiği ilk yerlerden biri olmuştur. İstanbul'dan başlayarak Tekirdağ üzerinden Kilitbahir'e getirilen hat buradan bir denizaltı kablosu ile Çanakkale'ye bağlanmıştır ki, bu son etap her zaman özel bakım ve dikkat gerektirmiştir. Telgrafın Çanakkale'ye gelmesinden sonra Doğu Akdeniz'de önemli bir liman şehri ve büyük bir ticaret merkezi olan İzmir ile başkent arasındaki iletişimi sağlamak amacıyla Çanakkale-İzmir etabı yapılmış ve böylece Ege kıyısındaki bazı kazaların da telgrafla tanışmasına vesile olunmuştur.

Halktan gelen yardım tekliflerine rağmen, Çanakkale ve bağlantılı hatların finansmanı, telgrafın daha çok askerî ve mülkî alanlarda kullanıldığı gerekçesiyle devlet tarafından karşılanmıştır. Halkın katkısı ise mağdur edilmelerini önlemek için direklerin kesilmesi ve dikilmesi ile sınırlı kalmıştır. Bu yeni iletişim aracından, halktan daha ziyade Çanakkale'de bulunan yerel idareciler ile tüccar ve konsolosluklar istifade etmiştir.

⁶⁹ Nitekim Osmanlı Devleti bu tavrını Louis Pasteur'ün 1885 yılında kuduz aşısını bulması sonrasında da göstermiş ve Sultan II. Abdülhamid Pasteur'ü İstanbul'a davet ederek onu ödüllendiren ilk hükümdar olmuştur. BOA, Yıldız Mütenevvi' Maruzat Evrakı (Y.MTV), Nr. 20/20 (14 Şubat 1886); BOA, Mabeyn Erkanı ve Saray Görevlileri Maruzatı (Y.PRK.SGE.), Nr. 2/73 (6 Temmuz 1886).

KAYNAKÇA**A- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)**

İrâde Dabîliye (İ. DH.), No: 7919, 28068, 29866, 29948, 40903, 41588, 44027, 44228, 79754.

İrâde Hariciye (İ.HR.), No: 3475, 5911, 8003, 8512, 8717, 8770, 8803, 9131, 9256, 11035, 12036, 12418.

İrâde Meclis-i Mahsus (İ.MMS.), No: 153

İrâde Meclis-i Vâlâ (İ.MVL.), No: 25286.

İrâde Telgraf ve Posta (İ.PT.), No: 1310 CA 10, 1314 S 3, 1316 B 3, 1322 L 3

Dabîliye Nezâreti Mektubi Kalemi (DH. MKT.), No: 1460-12, 1779-32, 2033-62, 2377-17

Hariciye Nezâreti Mektubî Kalemi (HR.MKT.), No: 258-27

Hariciye Nezâreti Tercüme Odası (HR.TO.), No: 240-52, 489-40

Bâbâli Evrak Odası (BEO) *Sadaret Müteferrik* (A.M.), No: 16-92

Sadaret Âmedi Kalemi (A.AMD), No: 26-63

Sadaret Mektubi Mühime Kalemi (A.MKT.MHM), No: 322-35, 325-53, 339-4, 432-2, 438-4

Sadâret Mektubî Kalemi Umum Vilayât (A. MKT.UM.), No: 396-74

Sadâdet Mektûbî Kalemi Nezâret ve Devâir (A. MKT.NZD.), No: 401-76

Yıldız Mütenevvî Maruzat Evrakı (Y.MTV), Nr. 20/20

Mabeyn Erkanı ve Saray Görevlileri Maruzatı (Y.PRK.SGE.), Nr. 2/73

B- Araştırma ve İncelemeler

Ahmed Cevdet Paşa: *Tezâkîr*, 1-12, Yayınlayan: Prof. Dr. Cavid Baysun, TTK, Ankara 1991.

Ahmed Lutfi Efendi, *Vak'a-nüvis Ahmed Lütfî Efendi Taribi*, Yayınlayan: Prof. Dr. M. Münir Aktepe, C. IX, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1984.

Bektaş, Yakup: "Displaying the American Genius: The Electromagnetic Telegraph in the Wider World" *The British Journal for the History of Science*, Vol. 34, No.2, Jun., 2001, s.199-232.

Bektaş, Yakup: "The Sultan's Messenger: Cultural Constructions of Ottoman Telegraphy 1847-1880", *Tecnology and Culture*, Vol. 41, October 2000, s. 669-696.

Davison, Roderic H.: "Osmanlı İmparatorluğu'nda Elektrikli Telgrafın Kurulması", *Osmanlı Türk Taribi 1774-1923*, Çev: Mehmet Morali, İstanbul 2004, s. 193-232.

Demir, Tanju: *Türkiye'de Posta Telgraf ve Telefon Teşkilatının Tarihsel Gelişimi (1840-1920)*, Ankara 2005.

Gökoğlu, A.Baha: *Batı ve Doğu'da Telgrafçılık Nasıl Doğdu?*, İstanbul 1935.

- Hacısalihoglu, Neriman Ersoy: “Kırım Savaşında Haberleşme: Varna Telgraf Hattı Şebekesi”, *Savaşın Barışa: 150.Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853–1856)*, İ.Ü.Tarih Araştırma Merkezi, Bildiriler, İstanbul 2007, s.119-130.
- Hamlin, Cyrus: *Among The Turks*, New York 1878.
- Hunnewell, James F.: *A Century of Town Life: A History of Charlestown, Massachusetts, 1775-1887*, Boston 1888.
- Kaçar, Mustafa: “Osmanlı Telgraf İşletmesi”, *Çağın Yakalayan Osmanlı*, Yay. Haz. E. İhsanoğlu-M. Kaçar, İstanbul 1995, s.45-120.
- Kütükoğlu, Mübahat S.: “Tanzimat Devrinde Yabancıların İktisadî Faaliyetleri”, *150. Yılında Tanzimat*, Yayına Hazırlayan: Hakkı Dursun Yıldız, Ankara 1992, s. 91-138.
- Morse, Edward Lind: *Samuel F.B. Morse His Letters and Journals*, Vol. II, Boston and Newyork 1914.
- Öreñç, Ali Fuat: *Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2006.
- Tanrıkuş, Asaf: *Türkiye Posta ve Telgraf ve Telefon Tarihi ve Teşkilât ve Mevzuatı*, Ankara 1984.
- Yazıcı, Nesimi: “Türkiye’de İlk Telgrafı Abdülmecit Çekti”, *Yıllarboyu Tarih*, S.7, Temmuz 1981, s.23-25.
- Yazıcı, Nesimi: “Osmanlı Telgraf Fabrikası”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S.22, Şubat 1983, s.69-81.
- Yazıcı, Nesimi: “Osmanlı Telgrafında Dil Konusu” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.26, Ankara 1983, s.751–764.
- Yazıcı, Nesimi: “Tanzimat Döneminde Osmanlı Haberleşme Kurumu”, *150. Yılında Tanzimat*, Yayına Hazırlayan: Hakkı Dursun Yıldız, TTK, Ankara 1992, s.139-210.
- Yazıcı, Nesimi: “Tanzimatta Haberleşme ve Kara Taşımacılığı”, *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, S.3, Ankara 1992, s.333-375.